

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

УДК 343.9.01

Василевич Віталій Вацлавович –
кандидат юридичних наук, професор,
учений секретар вченої ради
Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

На основі загальнотеоретичних підходів міждисциплінарних напрацювань у сфері теорії права, кримінології, соціології, психології, медицини (психіатрії), що так чи інакше передбачають вивчення злочинності, розкрито структуру й зміст ключових функцій кримінологічної політики.

Ключові слова: злочинність; кримінологія; кримінологічна політика; боротьба зі злочинністю; функції кримінологічної політики.

Підґрунтям структури загальної теорії функцій держави щодо формування та реалізації кримінологічної політики, яка перебуває на етапі становлення, мають слугувати, на нашу думку, такі наукові дисципліни, як теорія права, кримінологія, соціологія, психологія, медицина (психіатрія), що передбачають вивчення негативних соціальних (патологічних) явищ, передусім злочинності.

Виявлення важливих закономірностей щодо виникнення та відтворення цих явищ, механізмів їх функціонування, спільність негативних наслідків зумовлюють реалізацію відповідної функції держави, спрямованої на нейтралізацію цього негативу.

Злочин (злочинність) постає як уже визнана, нормативно визначена категорія, передбачає оціночно-кваліфікуючу роль норм кримінального права, без чого неможливо формалізувати ці

явища (у цьому полягає лише формальна складова предмета дослідження), що свідчить про його соціонормативну кваліфікацію. Другу частину цього предмета можна називати змістовною: ідеться про реальне явище, що потребує дослідження (з'ясування особливостей його виникнення, видів, причин та механізмів дії, наслідків, способів протидії тощо).

З огляду на це, функції кримінологічної політики повинні поширюватися на обидві складові предмета дослідження.

Структура загальних функцій кримінологічної політики передбачає три головні елементи:

феноменологія злочинності (її загальна характеристика, класифікація за видами, взаємозв'язками, структурою, динамікою, географією на державному та міжнародному рівнях тощо), вплив на неї сучасними силами й засобами профілактики, запобігання та боротьби;

етіологія злочинності (її соціально-біологічна природа, конкретні причини й умови, соціальні та психологічні механізми формування й реалізації антисоціальної поведінки), а також якості особи, соціальної групи чи спільноти;

боротьба зі злочинністю (загальна організація та координування боротьби, профілактика й запобігання злочинам, правозастосовна й правоохоронна діяльність).

Структуру спеціальних функцій кримінологічної політики можна визначити за допомогою аналізу основних напрямів, форм і методів боротьби зі злочинністю. Вони залежать не тільки від її інтенсивності, а й від соціальної природи суспільства, пануючих у ньому політичних, правових й моральних цінностей, рівня культури, економічних і технічних можливостей, діяльності засобів масової інформації, закладів освіти, органів юстиції, суду, правопорядку тощо. Боротьба зі злочинністю як узагальнюючий напрям кримінологічної політики реалізовується в різних формах. Вона покликана охороняти й укріплювати нормативну систему, реагувати на її порушення та притягувати до відповідальності винних у вчиненні злочинів. Стадії, форми й методи боротьби можна класифікувати, на нашу думку, залежно від підходів до цієї проблеми, а також практичної реалізації функцій, які розглянемо більш детально.

1. *Інформаційна функція кримінологічної політики*, її правова та інша соціально-нормативна забезпеченість громадян потребує суттєвого вдосконалення, адже незнання норм права та, відповідно, неусвідомлення відповідальності за власну поведінку призводить до негативних наслідків. На нашу думку, доцільно інтенсифікувати правовий всеобуч. Питання про знання права та інших норм відображено в міжнародних документах. Так, у резолюції VI Конгресу Організації Об'єднаних Націй (ООН) з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (1980 р.) зазначено, що знання права допомагає формуванню свідомого ставлення до життя, заснованого на принципах права, справедливості й моралі, підвищенню загального рівня законності й громадського порядку [1, с. 34].

Знання норм є необхідним елементом загальної та політичної культури людини, слугує передумовою її соціальної, громадянської активності.

Уважаємо, що зазначена функція повинна ґрунтуватися на таких позиціях:

1) підвищення рівня свідомого ставлення до норм права, зокрема шляхом роз'яснення соціально-політичної, економічної та історичної основ норм. «Раціоналізація» знання норми є особливо важливою для категорій осіб, які вже відбували покарання та мають стійке негативне ставлення до норм права й моралі. Згідно з даними досліджень, лише 16 % засуджених орієнтовані на дотримання правових норм, інші – виявили або стійку протиправну, або нестійку позицію [2];

2) демонстрування стабільності норм і невідворотності їх застосування, особливо щодо посадових осіб, зокрема випадків небезпечних і тяжких злочинів, паралельно з аналізуванням причин та умов їх учинення. Водночас не слід пов'язувати цю інформацію із сенсаційними ефектами, що породжують відчуття страху й невпевненості у власній безпеці;

3) підвищення престижу юридичної системи країни, висвітлення в засобах масової інформації діяльності юристів різних професій і спеціальностей, розв'язання різноманітних юридичних, зокрема конфліктних, ситуацій;

4) збільшення масштабів поширення кримінологічної та нормативної інформації довідкового характеру серед населення. Ідеться про необхідність деталізації інформації про різноманітні рішення судових, правоохоронних, інших державних органів, особливо щодо покарань, заборон, заповнення прогалин і ліквідацію суперечностей у системі законодавства та підзаконних актів;

5) конкуренція інформаційного впливу кримінологічної, правової, морально-етичної інформації, пріоритетності її джерел і носіїв, співмірності надання позитивних та негативних відомостей з урахування наслідків цієї інформації на різні верстви громадянського суспільства.

2. *Соціально-профілактична функція кримінологічної політики.* На нашу думку, вона ґрунтується на уявленні про існування об'єктивних і суб'єктивних чинників щодо злочинності. Соціально-профілактична діяльність може бути розвинута, перетворена на постійну функцію відповідних державних органів і громадських організацій лише тоді, коли для цього існують необхідні умови.

По-перше, повинні сформуватися досить чіткі уявлення щодо природи злочинної поведінки, її причин. По-друге, для розвитку соціально-профілактичної функції необхідна відповідна матеріально-технічна й організаційна база. По-третє, зазначена функція потребує відповідних правових засад щодо її регулювання, підготовки нормативно-правових актів і кваліфікованих кадрів для її реалізації.

Створення умов для розвитку соціально-профілактичної функції кримінологічної політики передбачає розв'язання низки теоретико-правових і практичних проблем. Досвід превентивної діяльності іноземних країн доводить, що профілактику злочинів зазвичай зводять до поліцейських чи медичних заходів, а також місцевої благодійності. Англійський утопіст Томас Мор писав: «Приборкайте багатіїв, бо їх свавілля схоже на монополію. Менше годуйте нероб!... Самі створюєте злодіїв і караєте їх?» [3, с. 136].

Американський соціолог М. Філіпсон визнає, що «багато практичних превентивних заходів і проектів було реалізовано в США, однак жоден із них не вплинув на злочинність» [4, с. 266].

Ідеї профілактичного напрямку було розвинуто на V Конгресі ООН, який визнав, що «більш справедливий розподіл доходу, краща освіта, ширший аспект послуг із соціального забезпечення, більші можливості зайнятості позначаються на соціальному контролі й запобіганні злочинності тією мірою, якою вони сприяють ліквідації соціальної несправедливості й усувають чи зменшують злочинні прояви» [5, с. 37].

Дослідження профілактичного напрямку набуло подальшої динаміки на VI і VII конгресах ООН із попередження злочинності й поводження з правопорушниками. У резолюції VI Конгресу зазначено, що «основою стратегії з попередження злочинності повинно бути встановлення причин та умов, що її породжують». Конгрес із посиланням на рішення Генеральної Асамблеї ООН підкреслив нагальну необхідність боротьби з голодом, жебрацтвом, соціальною нерівністю, безробіттям і неграмотністю населення [1, с. 34].

Важливе значення набула діяльність ООН та її спеціалізованих організацій у сфері профілактики алкоголізму й наркоманії, адже, як наголошував заступник генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я Т. Ламбо, проблеми, пов'язані зі зловживанням алкоголем, можуть стати серйозною перешкодою на шляху соціально-економічного розвитку [6].

Орієнтуючись на зазначені вище заходи світового масштабу, на нашу думку, функції кримінологічної політики мають передбачати розв'язання зазначених проблем, урахувати організаційні форми загальної та спеціальної профілактики. Не вдаючись до деталізації загальносоціальних і спеціальних заходів, слід підкреслити важливість саме функції контролю з боку держави за проведенням профілактичної роботи та її результатів [7, с. 473]. У цьому контексті, на нашу думку, доцільно виділити й функцію профілактичного захисту, поєднану з профілактичним впливом як групової, так і індивідуальної превентивної діяльності (регламентованої та нерегламентованої законом).

До вказаної функції кримінологічної політики повинен належати обов'язок компетентних державних органів (у тому числі охорони здоров'я) щодо здійснення спеціальних заходів

профілактики захворювань, які становлять небезпеку для оточуючих, зокрема хронічного алкоголізму, наркоманії, СНІДу, а також таких суспільно небезпечних проявів, як соціальний паразитизм, проституція та самогубства. Водночас не слід нехтувати гарантійною функцією та значущістю недопущення перевищення меж втручання держави у сферу профілактичного впливу без законних на те підстав. Конституційне право недоторканності особи має гарантувати держава. Зазначена гарантійна функція соціально-профілактичних заходів передбачає три основні стримувальні фактори: по-перше, обмеження в часі отримання інформації та її зміст (якщо особа не вчинила протиправних дій, щодо неї не може бути застосовано профілактичні заходи імперативного характеру); по-друге, втручання в особисте життя людини обмежено фізичними (технічними), соціальними й психологічними можливостями щодо усунення причин та умов, які продукують протиправну поведінку; по-третє, це втручання обмежено правовими й моральними межами допустимого втручання в особисте життя, адже всі заходи мають бути регламентовані законом. Отже, з позиції кримінологічної політики соціальна профілактика як її функція не є мірою відповідальності й перетворюватися на таку не повинна, оскільки будь-яке порушення прав людини є шкідливим саме з профілактичної точки зору, адже здатне призвести до зниження престижу соціального контролю як вагової функції кримінологічної політики, ускладнення соціалізації особи та погіршення її поведінки.

Таким чином, ціллю функції соціальної профілактики є недопущення відхилень від соціальних норм. Це гуманний напрям соціального регулювання, який не повинен у демократичному суспільстві перетворюватися на систему «тотального спостереження» за громадянами чи превентивні заходи з припинення так званого «небезпечного стану» особи. Чіткі межі законності у сфері кримінологічної практики є однією з передумов її ефективності.

3. Функція застосування санкцій у процесі реалізації кримінологічної політики. Ця функція є найбільш давньою, головна її форма – покарання злочинця на підставі кримінальних

законів. На нашу думку, впливаючи на розроблення відповідних законів та правозастосовну практику, передусім щодо покарання злочинців і відбування ними відповідних видів покарань, суб'єкти кримінологічної політики повинні враховувати питання, пов'язані з результативністю покарання, його запобіжного впливу та подальшої соціалізації осіб, щодо яких було застосовано такі юридичні санкції.

У цьому контексті доцільно навести твердження Ф. М. Достоевського, який висловлюється устами свого персонажа Горянчикова: «Звичайно, остроги й система примусових робіт не сприяють виправленню злочинця; вони тільки його карають та убезпечують суспільство від подальших посягань злодія на нього. У злочинця ж острог і найтяжча каторжна робота викликає тільки ненависть, жагу до заборонених насолод і надмірну легковажність. Але я твердо переконаний, що відома келійна система досягає тільки неправдивої оманливої зовнішньої цілі. Вона виснажує людину, руйнує її думки, послаблює її, лякає її і потім морально виснажену мумію, напівбожевільного демонструє як зразок виправлення та розкаяння» [8, с. 18].

Останніми роками вчені-юристи висловлюють сумніви щодо можливості подолання злочинності лише шляхом покарання злочинців. У соціальному й історичному аспектах це пов'язано з двома обставинами:

1) виявлення практичної неефективності, неспроможності виправлення злочинців лише або переважно шляхом застосування тюремного ув'язнення, застосування інших судових кримінальних покарань;

2) поступове поширення в суспільстві більш повних і глибоких уявлень про справжні причини та механізми злочинної діяльності, усвідомлення того, що негативні явища породжені не лише «злою волею» окремих людей, а більш ґрунтовними причинами [9, с. 17], про які йдеться в кримінологічній теорії та практиці.

З огляду на це, у 1960–70-х рр. почав поступово розширюватися спектр заходів, не пов'язаних із реальним позбавленням засуджених волі (у тому числі так звана пробація).

До того ж, набуло популярності запровадження соціальних програм із запобігання правопорушенням. Однак очікувана ефективність кримінальної юстиції не виправдала сподівань. Невдоволення діями поліції та судових органів спонукала до систематичного обговорення питання про «кризу юстиції» на міжнародних форумах. Зокрема, у матеріалах V Конгресу ООН із попередження злочинності й поводження з правопорушниками зазначено: «Чимало країн, як розвинутих, так і тих, що розвиваються, означені кризою системи правосуддя, що передбачає її перевантаження, затримку розгляду судами справ; досудовий процес став більш складним, дорогим, рівень довіри до держави знижується, злочинність долає межі дії традиційних форм контролю. У певних країнах активізація злочинності й зниження ефективності боротьби з нею перетворилися на значні національні та політичні проблеми» [5]. Аналогічні процеси ми спостерігаємо і в сучасній Україні. Тому має підвищитися роль саме кримінологічної політики та її реалізації в країні, що певною мірою актуалізується, розвиваючись як у теоретичному, так і практичному напрямках.

Сучасна кримінологічна політика не повинна бути осторонь таких процесів, як криміналізація, пеналізація (декриміналізація, депеналізація). Хоча вирішальну роль у них відіграє саме кримінально-правова та кримінально-виконавча політика, світоглядну функцію щодо застосування будь-яких репресій, на нашу думку, повинна виконувати кримінологічна політика. Саме завдяки фактичному аналізу та соціальній юридичній оцінці кримінальної дійсності, а також кваліфікованим узагальненням кримінологічної політики під час визначення цих проблемних питань, сформовано морально-правову концепцію злочину як «зла», у якому винна «аморальна свідомість» (на одиничному, груповому, мікросоціальному та соціальному рівнях). І саме ця кримінологічна політика й практика повинна захищати суспільні цінності, покладаючись переважно не стільки на «концепції розплати й кари», що сповідують посилення каральної засади, скільки необхідність застосування превентивних заходів.

Вплив кримінологічної політики має здійснюватись у сфері застосування каральних та інших примусових санкцій у діапазоні аналізу й узагальнення кримінальних процесів, допомоги спеціальним галузям політики (кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої) рекомендаціями щодо визначення кримінальних проблем, їх ефективного розв'язання завдяки ефективним заходам, пов'язаним із нормотворчою та правозастосовною практикою спеціальних органів антикримінальної юстиції з виходом на конкретний кримінологічний результат.

Завдяки кримінологічним дослідженням було підтверджено висновки учасників VII Конгресу ООН із запобігання злочинності та поведження з правопорушниками, під час якого констатовано, що збільшення числа вироків до позбавлення волі та його строків «суттєво не впливає на ефективність стримання й зменшення рівня злочинності». Завдяки проведеним кримінологічним експертизам застосування жорстких санкцій Конгрес закликав до пошуку ефективних санкцій, не пов'язаних із позбавлення волі [10, с. 128–129], що успішно було впроваджено в нашої країні з прийняттям Кримінального (2001 р.) та Кримінально-виконавчого (2003 р.) кодексів України. Саме завдяки кримінологічним дослідженням можливим є адекватне усвідомлення процесів, пов'язаних із кримінальною дійсністю. Це зумовило сучасний підхід до покарання як допоміжного засобу порівняно з головним – виявленням та усуненням соціальних причин злочинності й інших антисоціальних явищ (у чому, власне, і полягає провідна функція кримінологічної політики та її практична реалізація). Таким чином, під час вибору покарання слід зважати на те, що злочин у будь-якому суспільстві є наслідком специфіки відносин суспільства, у якому живе злочинець. Слугуючи захисною мірою, покарання має бути доречним, позбавленим ознак катувань, тортур і зайвих страждань.

Функції кримінологічної політики, не підміняючи функцій кримінально-виконавчої (пенітенціарної) політики та її практики (процес відтворення яких потребує значних зусиль і донині є незавершеним), тісно співпрацюють з останніми. Доповнюючи дію загального інституту застосування примусових санкцій задля

досягнення в межах оптимального співвідношення між загальним і спеціальним превентивним впливом функції покарання єдиної кримінологічної цілі – запобігання та протидії злочинності власними специфічними методами реалізації цих різновидів внутрішньої політики держави.

У сфері виконання кримінальних покарань спрацьовують такі функції кримінологічної політики, як загальне запобігання – шляхом впливу на широкий загал членів суспільства, спонукаючи громадян утримуватися від протиправних дій і досягнення результатів соціальної справедливості, невідворотності покарання за вчинений злочин, а також моральною оцінкою щодо обґрунтованості й схвалення суспільством відповідної реакції держави на злочин; а також спеціальне запобігання – це вплив на злочинця, де з кримінологічною доцільністю обґрунтовано підстави застосування відповідного покарання, чітко визначено його мету, а також передбачено його соціальну ефективність, що залежить від інтенсивності сприяння вдосконаленню особи, винної в учиненні злочину, зближення її із соціальним середовищем, засвоєнням соціальних норм і цінностей. Таким чином, на нашу думку: 1) кримінологічно виважене мотивуюче значення покарання тим інтенсивніше, чим ближчим є момент його застосування; 2) запобіжна роль покарання тим вища, чим невідворотнішим воно видається суб'єктові протиправної поведінки; 3) стимулююча сила кримінологічного впливу покарання залежить від обсягу благ, яких позбавляється злочинець під час відбування покарання; 4) ефективність мотивації покарання перебуває у зворотній залежності від ступеня поширення та стійкості заборонених форм поведінки суб'єкта; 5) успіх превентивної мотивації зумовлений співмірністю карної санкції і забороненої поведінки; 6) ступінь мотиваційного впливу покарання залежить від того, наскільки заборонене діяння суб'єкт вважає для себе бажаним.

Отже, функція застосування примусових санкцій у сфері впливу кримінологічної політики під час здійснення соціального контролю за злочинністю та впливу на злочинця потребує вдосконалення в таких напрямках, як: а) загальне спрямування зусиль на підвищення ефективності норм права та їх

застосування; б) більш повна та послідовна кримінологічно обґрунтована диференція й індивідуалізація відповідальності з урахуванням тяжкості злочину, суспільної небезпечності та рівня криміногенності злочинця, його соціальної занедбаності, передбачуваної перспективи його виправлення та ресоціалізації; в) розширення можливостей заміни покарань у виді позбавлення волі альтернативними покараннями, не пов'язаними з позбавленням волі та заходами громадського впливу на ґрунті принципів справедливості й законності; г) гуманізація методів виправлення та ресоціалізації злочинців з урахуванням рівня їх криміногенності, а також, за можливості, відмова від суворих заходів державного примусу тоді, коли злочинні явища не набувають масового характеру та високого ступеня суспільної небезпечності.

4. *Функція протидії соціальним вадам, пов'язаним зі злочинністю.* Окрім зазначених вище функцій кримінологічної політики, необхідно звернути увагу на таку специфічну функцію, як протидія соціальним відхиленням, що мають власну специфічну природу, проте тісно пов'язані зі злочинністю. Оскільки соціальні відхилення, наприклад алкоголізм, наркотизм, самогубства, соціальний паразитизм, проституція, самогубства тощо, мають сенс лише в контексті значення поняття соціальна «норма», кримінологічна політика не може не аналізувати вказані явища, оскільки, як зазначає В. М. Кудрявцев, норма й відхилення від неї – це категорії парні [11, с. 6–7].

Хоча Г. Кайзер зазначає, що такі види соціальних відхилень, як алкоголізм, наркоманія, проституція та самогубства, виходять за межі кримінології і досліджуються «в контексті вивчення поведінки, що відхиляється від соціальних норм, а кримінальна поведінка є одним із різновидів цієї поведінки» [12, с. 97]. На нашу думку, кримінологічна політика не повинна залишати поза увагою ці явища, оскільки вони мають тісний зв'язок у детермінаційному комплексі, що продукує злочинну поведінку. У цьому аспекті ми підтримуємо позицію О. М. Яковлева, який зауважує, що «вивчення проблеми злочинності необхідно здійснювати в більш широкому соціальному контексті. Вихідною складовою тут повинно слугувати усвідомлення злочинності як елемента

складного комплексу соціальних відхилень» [13, с. 76]. Найбільш соціально небезпечні відхилення від соціальних норм можна назвати «соціальна патологія» (від грец. вчення про пристрасті, страждання). У цьому контексті поняття соціальних відхилень (ідеться про злочинність, алкоголізм, наркоманію, проституцію, самогубство) здебільшого співпадають із поняттям «соціальна патологія» [13, с. 76].

Тому, на нашу думку, серед функцій кримінологічної політики повинні також бути організація протидії окресленим соціальним патологіям. Доцільно також передбачити профілактику СНІДу, активізувавши цю функцію як з позиції соціально-правового, так і медико-біологічного підходів, що взаємодоповнювали б зазначену профілактику, а отже, сприяли зменшенню рівня злочинності, пов'язаної з вказаними соціальними патологіями.

Слід урахувати психофізіологічний фактор запобігання злочинам, який впливає на поведінку суб'єкта в досить широкому діапазоні та слугує здебільшого «фоном», умовами протиправної поведінки. Водночас не потрібно зловживати засобами медико-біологічного характеру щодо втручання в особисте життя людини. Потрібно зважати на те, що суспільна критика медико-біологічних засобів, у тому числі в міжнародному плані. Наприклад, у ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначено: «жодна особа не повинна без її згоди піддаватися медичним чи науковим експериментам». ООН під час численних конгресів і симпозіумів детально обговорювала питання про значення медико-біологічного впливу на правопорушників. Такий підхід завжди розглядали як елемент системи соціального, педагогічного, правового, економічного характеру. Водночас увагу було акцентовано на доцільність застосування медико-біологічних засобів, а також вимоги щодо їх застосування, щоб ці заходи не порушували прав і законних інтересів громадян, не перетворювалися на знаряддя беззаконня й свавілля. До того ж, констатовано неприпустимість застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, чия поведінка викликана хворобою і кого необхідно лікувати, а не карати [14, с. 132].

Таким чином, запобіжна функція кримінологічної політики у сфері протидії та нейтралізації вказаних соціальних відхилень повинна ґрунтуватися на вимогах, зазначених у названих міжнародних актах, засадах Конституції та законодавства України. Переконані, що тип реакції владних структур і громадянського суспільства на вказану антисоціальну поведінку з метою протидії злочинності повинен бути адекватним: якщо соціальна норма порушена за соціальними причинами, то реакція повинна бути соціальною (зокрема правовою) за своїм змістом; якщо йдеться про порушення біологічної (фізіологічної) норми за біологічними причинами (патологічне сп'яніння), то її вплив має бути медико-біологічний. У разі порушень змішаного характеру (коли наявне порушення соціальної норми з огляду на біологічні причини й, навпаки, – порушення біологічної норми настає завдяки порушенням соціальних норм) реакція також може бути змішаною – комплексною. Водночас, оскільки йдеться про порушення соціальних норм, медико-біологічний вплив може мати допоміжний характер, доповнюючи, на ґрунті й у межах закону, соціально-правові заходи. Паралельний медичний вплив необхідний для того, щоб зняти патологічні становища особи, посилити здатність організму протистояти стресовим ситуаціям, що призводять до підвищення криміногенності. Якщо ж хвороба прогресує, а суб'єкт фактично втратив контроль за власною поведінкою, то правові, моральні та інші засоби виявляються неспроможними – необхідні медичні заходи. За таких умов власне відхилення в поведінці суб'єкта перетворюється із соціального на фізіологічне (соматичне) або психіатричне. В останньому разі біологічне переважає і питання про порушення соціальної норми стає проблематичним або зовсім знімається.

Зважаючи на зазначені проблеми, повинна діяти функція коригування процесів, пов'язаних із запобіжним впливом вказаних соціально небезпечних явищ, тісно пов'язаних зі злочинністю.

5. Функція кримінологічної політики щодо розроблення стратегії боротьби зі злочинністю передбачає:

а) здійснення комплексного аналізу й об'єктивне оцінювання стану рівня злочинності в країні, а також

кримінологічної ситуації як динамічної системи, що постійно розвивається, набуваючи нових якостей;

б) усебічне вивчення наступальної, науково-обґрунтованої стратегії держави у сфері запобігання протидії злочинності, зокрема теоретичні (доктринальні), правові та практичні (прикладні) засади;

в) визначення системи стратегічних цілей і завдань державного масштабу щодо запобігання й протидії злочинності загальносоціальними та спеціальними заходами на конкретні періоди часу;

г) формування організаційно-правових засад діяльності системи органів та установ антикримінальної юстиції держави, а також інституцій громадянського суспільства, які б реально могли б реалізовувати запобіжну функцію;

д) визначення та, за можливості, нейтралізування наявних у системі антикримінальної юстиції суперечностей правового, організаційного, правозастосовного характеру, дисфункцій окремих інститутів влади, а також структури їх субординації;

е) формування методів, забезпечення сил і засобів щодо інтенсифікації державної діяльності в контексті підвищення рівня антикримінальної активності суспільства;

ж) забезпечення динамічного законотворення щодо підвищення рівня правоохоронної, правозастосовної та спеціально-кримінологічної функції держави, у тому числі здійснення кримінологічних експертиз законопроектів і чинних нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії злочинності;

з) здійснення системного прогнозування кримінологічної ситуації, на основі чого розроблення державних програм та комплексного (зокрема спеціального) планування заходів запобігання й протидії злочинності на всіх стратегічних рівнях і напрямках державної діяльності.

Сьогодні Україна активно бере участь у цих міжнародних заходах, сприяє поширенню науково обґрунтованих, гуманістичних, демократичних ідей і принципів протидії злочинності, засуджує такі небезпечні явища, як міжнародний тероризм, сепаратизм, екстремізм, корупція, рабство, алкоголізм,

наркотизм тощо. Отже, розроблення стратегічного підходу у сфері боротьби зі злочинністю в Україні є головною функцією кримінологічної політики, де основним об'єктом перспективного планування, на нашу думку, слід уважати триєдину формулу протидії злочинності: 1) професіональне (на основі кримінологічної теорії та практики) дослідження, аналіз і діагностика феномена злочинності на всіх рівнях; 2) визначення етіології – причин, умов, факторів та обставин, механізмів і способів учинення злочинів; 3) розроблення ефективних методів і засобів (правових, спеціально-кримінологічних, економічних, культурних, виховних тощо) для нейтралізації та усунення причин і умов злочинності й завдяки цьому досягнення реального скорочення масштабів (рівня) власне феномена злочинності.

Отже, якщо вважати систему антикримінальної юстиції, яка впливає на суспільні відносини своїм специфічним способом, комплексним соціально-правовим утворенням, то такий її елемент, як кримінологічна політика виконує певну соціальну функцію, що забезпечує функціонування складових елементів щодо соціального регулювання рівноваги всієї антикримінальної системи, а також збереження її стабільності, адаптації антикримінального законодавства до реальних умов соціалізації суспільства, його здатності нейтралізувати антисоціальну (зокрема злочинну) поведінку окремих груп та осіб. Саме кримінологічна політика має виявляти й акцентувати увагу суб'єктів антикримінальної юстиції на структурі відповідних напрямів соціально-правового впливу на злочинність, на основі яких відбувається формування комплексного, інтегрованого підходу щодо вибору заходів і засобів боротьби зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доклад VI Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Каракас, 1980) [Электронный ресурс]. – Нью-Йорк, 1981. – Режим доступа: docs.cntd.ru/document/901747215. – Загл. с экрана.

2. Правовая психология и преступное поведение. Теория и методология исследования : [монография] / Г. Х. Ефремова, А. Р. Ратинов. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 256 с.
3. Мор Т. Утопия / Т. Мор. – М. : Наука, 1978. – 417 с.
4. Филипсон М. Феноменологическая философия и социология / М. Филипсон // Новые направления в социологической теории. – М. : Прогресс, 1978. – С. 256–269.
5. Роль уголовного законодательства, отправления правосудия и других форм общественного контроля в предупреждении преступности / V Конгресс ООН. – Нью-Йорк, 1976.
6. Доклад о состоянии здоровья в мире. – Женева : ВОЗ, 1981. – Т. 5, № 5. – С. 190–193.
7. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.
8. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений : [в 12 т.] / Ф. М. Достоевский. – М. : Правда, 1982. – . –
Т. 3 : Записки из Мертвого дома. Игрок. – 1982. – 464 с.
9. Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика : [монография] / А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1985. – 247 с.
10. Доклад VII Конгресса ООН. – Милан, 1985. – С. 128–129.
11. Социальные отклонения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 1989. – 275 с.
12. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы / Г. Кайзер. – М. : Юрид. лит., 1979. – 319 с.
13. Афанасьев В. С. К вопросу о понятии антисоциального поведения / В. С. Афанасьев, И. В. Маточкин // Вестник Ленинградского государственного университета. – 1979. – Вып. 3. – № 17. – С. 73–80.
14. V Конгресс по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Доклад, подготовленный Секретариатом ООН. – Нью-Йорк, 1976.

Василевич В. В. – кандидат юридических наук, професор, учений секретарь ученого совета Национальной академии внутренних дел

Основные функции криминологической политики Украины

На основании общетеоретических подходов междисциплинарных разработок по теории права, криминологии, социологии, психологии, медицины (психиатрии), которые в той или иной мере причастны к изучению преступности, раскрыты структура и содержание ключевых функций криминологической политики.

Ключевые слова: преступность; криминология; криминологическая политика; преступность; борьба с преступностью; функции криминологической политики.

Vitalii Vasylevych – Ph.D in Law, Professor, Scientific Secretary of the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs

The Main Functions of the Criminological Policy

The place of the general theory of state functions in the formation and implementation of criminological policy is appeared in the process of its formation and should include the author's opinion, presented on the basis of scientific disciplines: the theory of law, criminology, sociology, psychology, medicine (psychiatry) with involvement of the negative social (pathological) phenomena, primarily crime in the study.

It is noted that the structure of the criminological policy general functions is formed according to the three main elements: a) the phenomenology of crime; b) the etiology of crime; c) strategies to combat crime.

The structure of the criminological policy's special features can be determined by analysis of the main directions, forms and methods of crime prevention which can be classified, in our view, on different approaches to this problem, and the practical implementation of functions, namely: a) informational; b) social and preventive;

c) oppressive (sanctions); d) combating social defects related crime (alcoholism, drug addiction, prostitution, suicide, illegal migration, etc.); g) strategic (development of a strategy to combat crime).

The development of the strategic approach to the fight against crime in Ukraine is the main function of criminological policy, where the main object of forward planning, in our opinion, should include three-pronged combating crime formula: 1) professional (based on criminological theory and practice) study, analysis and diagnosis of the phenomenon of crime at all levels; 2) determination of etiology - the reasons and conditions, factors and circumstances, mechanisms and methods of committing crimes; 3) development of effective methods and means (legal, criminological, specific, economic, cultural, educational, etc.) to neutralize and eliminate the causes and conditions of crime and thereby achieve real reduction (level) of the phenomenon of crime.

So, if we consider the system of noncriminal Justice affecting social relations on their specific way of complex socio-legal form, such its element as criminological policy fulfills a social function which ensures the functioning of constituents on social adjustment balance of all noncriminal system and conservation of its stability, adoption of criminal legislation to the real conditions of society socialization and its ability to neutralize anti-social (including criminal) behavior of certain groups and individuals. Its criminological policy should identify and focus on subjects of noncriminal Justice on the relevant areas, structures of social and legal impact on crime on the basis of which the formation of a comprehensive, integrated approach to the choice of measures and means of combating crime is taken place.

Keywords: crime; criminology; criminological policy; the fight against crime; criminological policy function.